

Mircea Cărtărescu

A MAI (ROMÁN) KÖLTÉSZET
DÖGLÖTT MACSKÁJA¹

A második világháború vége felé a frontról hazakerült Seymour Glasst (meséli J. D. Salinger) Muriel, a menyasszonya meghívja túlon túl polgári családja körébe vacsorára. A lány szülei, akit aggasztanak a fiatalember bizarr nézetei, felteszik az ilyenkor szokásos, „klasszikus” kérdést: milyen karriert lát követhetőnek a maga számára a háború után. Seymour – mindannyiuk megrökönyödésére – azt feleli, semmi egyéb nem szeretne lenni, mint döglött macska. A jelenlévők e választ az illető bolondériája újabb jeleként könyvelik el, anélkül, hogy sejtjenék: e kiváló szereplő (aki végül is napjaink Miskin hercege), e ragyogó költőtehetség válaszában egy régi Zen-parabolára utalt: „Mi a legfelbecsülhetlenebb dolog a világon? – kérdezték egyszer a Zen-mestertől. – Egy döglött macska – válaszolta amaz. – Mert ki adna érte akár egy fabatkát is?”

Mert a költészet nem egyéb, mint fogyasztói, hedonista és mediatizált világunknak, amelyben élünk, a Zen-történetbeli döglött macskája. Elképzelhető-e ennél hiányzóbb jelenlét, alázatosabb magasztosság, szelídebb terror? Mert őérte sem adna senki egy lyukas garast se, és ennek ellenére mégis a legfelbecsülhetlenebb. A könyvesboltokból is kivesszett, csak akkor találunk rá, ha van türelmünk átkutatni a legeldugottabb könyvespolc-zugokat. (Gondolom, nem neheztel meg érte a szerző, ha fenti állításának illusztrációjaként közbeszúrom: a csíkszredai antikváriumban „szimbolikus áron”, 1 lejért árulják klasszikus vagy kortárs költők vaskos versköteteit. Így se veszi jóformán senki! – *A ford. megj.*) A költőknek ma már nem emelnek szobrot, mint ahogyan tették ezt a XIX. században, nincs már hírnevük, mint ahogyan volt a XX. század folyamán. Az eladhatóság és haszonelvőség kényszerképzetétől hajtva a kiadók a költészettől ma úgy menekülnek, mint az ördög a tömjénfüsttől. Manapság nem képzelhető el drámaibb sors annál az alkotóénál, aki teljesen a költői hivatásának szenteli életét.

1 In Mircea Cărtărescu: *Ochiul căprui al dragostei noastre*. București, 2012, Editura Humanitas, 119–128. p.

A régiék képesek voltak arra, hogy egyetlen gyönyörű verssor bolondságáért feláldozzák életüket (volt úgy, hogy a másokét is!), abban a hitben, hogy az utókor majd igazságot szolgáltat nekik. Ők még őszintén hitték, hihették, hogy a szépség, mint ahogy Dosztojevszkij mondta: megmenti, megváltja a világot. Ma már azt se tudjuk: mi a szépség, mi az, hogy világ, és mi a megváltani ige jelentése. Végül is, mit válthatna meg az ember, amikor az élet az immanencia és a kockázatoság színterein zajlik? Annak a távlata nélkül, hogy napjaink költője a művészetével, amely lényegében a mestersége, valamit is elérhetne, ő a hírnév és az utóélet reménye nélkül, a „hasisevő” aszociális és fantasztikus életvitelére ítéltetett. „A költőnek, ugyanúgy, mint a katonának, nincs magánélete, az ő magánélete por és hamu” – írta Nichita Stănescu. Manapság, amikor az írott könyv élete leáldozóban van, és amikor az emberiség élvezettel halad a „virtuális” szűk és ijesztő szorosa felé, a költészet annál inkább eltűnik a szemünk előtt. A modernitás feltételezte a kultúrára központosított civilizációt, a művészetekre központosított kultúrát, az irodalomra központosított művészetet, a költészetre központosított irodalmat. A költészet Valéry, Ungaretti, T. S. Eliot idejében világunk középpontjának a legközepén állt. Mára a posztmodernizmus miatt bekövetkezett decentralizáció létrehozta a kultúra nélküli civilizációt, a művészetek nélküli kultúrát, az irodalom nélküli művészetet és a költészet nélküli irodalmat. Valamiképpen az történt, hogy az emberélet pólusai hirtelen és katasztrófálisan felcserélődtek, amely változásnak éppen a költők lettek az első áldozatai.

A költészet – mégis, mindenek ellenére – megalázottan, feloldottan, beszívároghatva a közösségi szövedék anyagába, szinte teljesen eltűnve mint foglalkozás és művészet, megmaradt mindenütt jelenvalónak, mint körülöttünk a levegő. Mert a költészet több, mint egy képlet vagy irodalmi kifejezésmód. Éppenséggel egyfajta életvitelnek tekinthető, egyfajta világlátásnak. Újból és újból kirekesztve találván magukat a várból, a költők megtanultak harcolni a civilizációnak azokkal a fegyvereivel, amelyeket éppen a civilizáció fordított ellenük. Az irodalmi blogok hálózatára menekülve, vonulva vissza, minden kényszer nélkül állítva őrségbe a szövegeiket, kijátszva bármely árubabocsátási metódus okozta kiszolgáltatottságot, a „rock”- és a „rap”-zene „lyrics”-eiben találtak menedéket, bevették magukat a zenei és kereskedelmi

videoklippek földszánc-erődítményeibe. Megtanultak küzdeni a performansz-költészet lovagi „slam”-tornáin. Megbarátkoztak a névtelenség örömeivel, a jó értelemben vett önelégültségnek azzal a határtalan boldogságával, hogy csupán néhány jóbarát számára írnak verset, a környező világ brutalitásai ellen, a siker sivárságától védve magukat ezáltal. Semmi sem diszkrétebb a mai világban, semmi sem csodálatraméltóbb, bizonyos vonatkozásban semmi sem szomorúbb, mint napjaink költője, aki legutolsó alkotó-mohikánként maradt meg, maradt fenn az eredetit nélkülöző kópiák világában, ahogyan Baudrillard fogalmaz: egyedüli naivnak egy törtetőkkal benépesített világban. (A fenti állítások igazság-értékét a jelenkori magyar költészetből vett egyetlen példával gondoltam „megtámogatni”. Ideírom, mert idekívánczik Várady Szabolcs Petri György sírjánál elmondott búcsúversének részletét. A megszólított: az eltávozott költő-barát: „mert annyi híved van, és olyan is, akinek nem kenyere a vers, Te / tudtad, hogy az Interneten „topic” vagy? Versenyezve / idéznek nyilvánvalóan „outsiderek”, / hogy ezt nézzétek! ezt szeretem a legjobban! én meg ezt. / Ki-ki mást. Van, aki a zord ítészt, / Athéni Timont, Alcest-et, sőt Therszitést...” – *A ford. megj.*)

Maguk a mai román költők is a román kultúra gyönyörűségei dögölt macskáik. Nagy nehézségek árán tudnak csak publikálni, nincs elismerésben részükhöz, nem juthatnak ösztöndíjakhoz, kitüntetéshez, sokan mint másodrendű írókra tekintenek rájuk. Sokukról, nagyon sokukról az olvasóközönség nem is hallott. Az utolsó, némi közismertségnek örvendő román költők a '60-as évek klasszikus modernjei voltak. Egyetlen mai költő sem tudhat magáénak olyan hírnevet, mint amilyenrel rendelkezett Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Gabriela Mănescu vagy Ana Blandiana (és amely hírnév még növekedett is azóta!). A bölcsészkarok egyetemistái közül is csak kevesen ismerik a ma élő, kortárs költők műveit. És mégis, mindennek ellenére a költészet megmaradt annak, ami volt mindig: a román irodalom királynője, olyan abszolút lángelme által fényjelezve, mint Mihail Eminescu, a Költő. A két világháború közötti időszakban tündököltek a modernizmus költői, olyan remekírók által képviselve, mint Tudor Arghezi. A román avantgárd és szürrealizmus széles körű nemzetközi elismertségnek örvendő alkotókkal dicsekedhet, olyan nevekké, amelyek minden magára adó európai művelt ember számára mondanak valamit:

Tristan Tzara, Isidore Isou, Benjamin Fondane, Gherasim Luca, Gellu Naum. A második világháború utáni időszakban a '60-as évek ragyogó képviselőin kívül, akiket fent felsoroltunk, két elszigetelt alkotóról kell szólanom, akik markáns eredetiségük különvilágába zártan, megérdemelt, tartós hírnévre tettek szert: Leonid Dimov az egyikük, a szóvarázs, a zavarbaejtő álom által belengett nosztalgikus tájak költője; Mircea Ivănescu a másik, aki talán a legjelentősebb ma élő román költő², abszolút módon diszkrét, talán maga a tapintatosság, áttetsző, mint a tiszta levegő és éppoly nélkülözhetetlen. Neki köszönhetjük azt, hogy a '70-es években új irányt szabott a román költészetnek, az addig érvényesülő francia irányultságot semlegesítve hozzákapcsolta a román lírát a közvetlenebb jellegű, prózaiabb, ám dinamikusabb amerikai költészet tengerentúli áramához. Így, a '70-es évek eklektikus költői stílusát az jellemezte, hogy a megkésett modernizmus mellett megfértek benne a legellentmondásosabb tendenciák: a Blaga-követő költők kecsessége (Lucian Blaga mint a '20-as, '30-as évek erdélyi Rilkéje él a köztudatban), Adrian Popescu, valamint Mircea Dinescu erőteljes eticizmusával. A nyolcadik évtized legjelentősebb költői: a kecses hiábavalóságok két utolérhetetlen „kezelője”: Șerban Foarță és Emil Brumaru.

A kommunista érában jelentkezett utolsó költőnemzedék a tragikus, diktatúra és nélkülözések jellemezte '80-as évek költőnemzedéke volt, az, amelyet már saját korában „blue jeans-nemzedék”-ként tartottak számon. Az 1980-as momentum a román kultúra vonatkozásában lényegében egyenértékű az 1968-as év Nyugat-Európájának a történéseivel: az elszakadás, a rendszer elleni lázadás, az előző nemzedékek ellen szerveződő „fronde” időszaka. Amely tény a lírában tükröződött leginkább. Mindaz, ami az életet jelentette a román költészetben, az „undergrounde” területére költözött át, saját elszigetelődését, majd teljes elszakadását szerencsés esélyként fogadva el a kommunista rendszertől. Abban az évtizedben jöhetett létre – az előző, Mircea Ivănescu által fémjelezett után –, főképpen a „beat”-nemzedék, és olyan jelentős költők hatására, mint Allen Ginsberg, Lawrence Ferlinghetti, egy újabb közeledés az amerikai lírához. Az akkori időszak nagyon fiatal költői (akik manapság az 50. életévüket tapossák, és lassacskán már úgy emlegetik őket, mint az „utolsó klasszikus nemzedék”-et),

2 A Cărtărescu-kötet „kifutásának” ideje alatt, 2011. július 21-én hunyt el. (A ford. megj.)

átvették az amerikai „beatles” heves, erőszakos, elbeszélő, prózai, metaforáiban fülsértő stílusát, megvalósítva a költészetnek a híres, „utcára történő leköltöztetése” programját, amelyet a román költészet már jó ideje nélkülözött. Ebben az időszakban az élő költészet igazi színteréül a bukaresti egyetemisták híres *Hétfői irodalmi köre* szolgált, amelyet hétévi „szamizdat” működése után a kommunista cenzúra brutálisan betiltott. A leghíresebb „nyolcvanas költők”, ahogy manapság számon tartják őket: Florian Iaru, Traian T. Coșovei, Mariana Marin és Ion Mureșan. (A tanulmány szerzője, aki e nemzedék legrelevánsabb képviselője, saját nevét – érthető okból – nem tünteti fel. – *A ford. megj.*). Az első két költő a felsorolásban: játékos meg ironikus, az utolsó kettő: mély, komoly és prófétikus (a névsorból saját magát „lehagyó” Mircea Cărtărescu pedig „metafizikai romantikus, posztmodern álruhában” /Paul Cernat/ – *A ford. megj.*). Ami mindannyiukat közösen jellemzi, az a szabadság mindenekfeletti óhajtása.

Az 1989-es decemberi román kommunistaellenes forradalom győzelmé után a románok értékrendszerében a költészet katasztrófálisan lehanyatlott. A ’90-es évtized vadkapitalista átalakulásának folyamatában a népesség elszegényedett, a könyv- és folyóiratkiadások lezűllöttek, a fordítások terén egyeduralkodóvá vált a kommersz-irodalom. Azok a költők, akik e nyomorú korszakban publikáltak, mintha eleve a közérdektelenség óceánjának habjai közé hajították volna verskötegeiket. Valamiképpen őket illeti meg a román költészet második elveszett nemzedékének a titulusa (az első, a Constant Tonegaru- és Geo Dumitrescuék 1945-ös generációja után). Költői csoportosulások, csoportocskák próbálták meg tovább folytatni a „nyolcvanasok” generációja által megkezdett utat (gyakran emezek ellenében), anélkül, hogy lett volna olvasótáboruk. Hogy felhívják magukra az olvasók érdeklődését, sokan e költők közül a nyelvi erőszaktétel, sőt a pornográfia eszközeihez folyamodtak, gyakran felvállalva a „punk”-mozgalom eszköztárát és üzenetét is. Az *ArtPanorama* folyóirathoz kötődő Daniel Bănulescut és Mihai Gălățanut említhetjük a fent jelzett csoportosulás képviselőiként. Mégis, a csoport legjelentősebbje a fiatalon (35 éves korában) és tragikusan elhunyt Cristian Popescu volt, a fellegekben járó pszicho-fantasza és szürrealista költő. A korszak egy másik csoportosulása Brassóban jelentkezett: olyan „kulturista”, kifinomult, rafinált költők tartoztak ide, akik éppen intellektualizmusuk „túlhajtá-

sa” folytán váltak anti-intellektualistákká. Legjelentősebbjük Simona Popescu. Végül, a tárgyalt korszak nagy magányosának a nevét kell megemlítenem, a Ioan Es. Pop nevét, akinek a ’90-es évek költői börzéjén a legmagasabb az árfolyama: mély gondolatosság jellemzi, az egzisztencialista, transzcendens témák iránti vonzódás.

Az ezredforduló mintha valamicskét kedvezett volna a költészetnek, amely azonban sohase tudta visszahódítani – napjainkig sem – a román irodalomban betöltött valamikori vezető státuszát. A bukaresti egyetemista irodalmi körök fiatal költői megpróbálkoztak a hajdani nagyszerű *Hétfői irodalmi kör* feltámasztásával, de a körülmények már nem voltak azonosak a rendszerváltás előttivel. T. O. Bobe, Ioana Nicolaie, Sorin Gherguț és Marius Ianuș a *Litera* nevű irodalmi körön egymástól nagyon különböző ihletettséggű és színvonalú költeményeket olvastak fel. A felsorolásban utolsónak említett költő a besszarábiai Dumitru Cruduval vállvetve megpróbálkoztak azzal, hogy felzavarják a fiatal román költészet kissé (p)állott és lehangoló vizeit, megalapítván a „fracturism” (töredékesség) című irodalmi irányzatot, amelyhez utóbb más költők és prózáírók is csatlakoztak. A meglehetősen tiszavirágéletű irányzat legfőbb jellemzői: erőteljes antiintellektualitás, erőszakos, brutális szociális témák felkarolása, olyan „rap”-zenei formációk által ihletve, mint a B. U. G. Mafia, Paraziții. Némiképp paradoxonként könyvelhető el, hogy költői „üzenetük” rendkívüli erőszakossága ellenére sem tudtak a maguk számára sok hívet toborozni.

A „nyolcvanas nemzedék” stílusát jellemző prózaiság, a trópusok levetkőzése, az őszinteség és hitelesség napjainkig tovább él a most induló legfiatalabbak költészetében. Talán Dan Sociu a legismertebb (és legtehetségesebb) képviselője ennek a költői irányultságnak. A megszokott, hétköznapi gesztusok az ő lírájában valamiképpen szert tesznek a csodálatosság nimbuszára. A lét rútsága Elena Vlădăreanu költészetében együtt jelentkezik a szociális témák iránti vonzódással. Más híres költők (akiket a kritika – akaratuk ellenére – a „kétezesek nemzedékének” nevezett el), egészen másfajta lírát művelnek, nevezhetjük őket „új-egzisztencialistáknak”, mint amilyen például Ion Mureșannak vagy Ioan Es. Popnak a profetizmushoz vagy tragikus groteszkhez közelítő lírája, amely sajátosságokat nálunk a Lucian Blagával kezdődő erdélyi költészettel kapcsolhatunk egybe. Teodor Dună, Claudiu Komartin vagy Dan Coman legújabb verskötetei a

megszállottság, a kényszerképzetek költészetét képviselik, helyel-köz-
zel utat engedve a téboly áramlatainak is. Mindezek után vonalat húzva,
majd, elvégezve az összeadást, végeredményként megállapíthatjuk: a
román líra, ha képviselői utolsó nemzedékét tekintjük, jó kezekben van.

Semmi sem mutatkozik nagyobb hiányként a románok életében a
költészetnél. Ha felkérnénk egy utcai járókelőt arra, hogy említsen
egyetlen élő költőt, minden bizonytalanság közepén kilenc egyet sem tudna
„felsorolni”. Mégis azt állítom, hogy a költészet mindennél jelenvalóbb.
A fiatalok sokasága tesz fel verset a blogjára, valamely sikerültebb
reklám-versike emberek sokaságának húzza mosolyra a száját, a
Minimax rajzfilmjei, a számítógépek tündérajzokai szövegeiben gyak-
ran túlteng a költészet. Mert a költészet nem csupán az, ha a szöveget
nem írják végig a jobb oldali margóig a sorban. A költészet körülöttünk
mindenütt jelen van: testünk molekuláinak DNS-ében, a matematikai
képletekben, a nők szépségében és a szép férfiakban, a nyári felhők
játékában, de Baudelaire, a költő meglátta a költőit a tengerparti foszló
hullatestben is. A romlásnak is vannak virágai! Költőnek lenni Romá-
niában, vagy bárhol a világon, azt a képességet jelenti, hogy
észreveszed a szépséget abban is, ahol rajtad kívül nem látja azt meg
senki más: a Zen-parabolabeli döglött macskában is, amely a leginkább
jelenlévő/leghiányzóbb, legalázatosabb/legmagasztosabb, legszelí-
debb/legveszélyesebb dolog a világon.

Bartha György fordítása

